

УДК 172.15:35.082.22

**ПАТРІОТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ
ДЕРЖСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ
СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЧОГО
ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ****PATRIOTIC ORIENTATIONS OF CIVIL
SERVANTS IN CONDITIONS OF THE MODERN
STATE-BUILDING PROCESS IN UKRAINE****Таран В. О.,**доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
та психології, Національний університет
«Запорізька політехніка»

(Запоріжжя, Україна),

e-mail: taran.v.1010@gmail.com,

ORCID: 0000-0003-1581-2565

Попович В. М.,доктор філософських наук, доцент завідувач
кафедри соціальної роботи та
психології, Національний університет

«Запорізька політехніка» (Запоріжжя, Україна),

e-mail: popovic.vasil@gmail.com,

ORCID: 0000-0002-9288-3765

Taran V. O.,*Dr. of Philosophical Sciences, Professor Professor
of the Department of Social Work and Psychology,
Zaporizhzhya Polytechnic National University
(Zaporizhia, Ukraine),**e-mail: taran.v.1010@gmail.com,**ORCID: 0000-0003-1581-2565***Popovych V.,***Dr. of Philosophical Sciences, Associate Professor
Head of the Department of Social Work and
Psychology, Zaporizhzhya Polytechnic National
University (Zaporizhia, Ukraine),**e-mail: popovic.vasil@gmail.com,**ORCID: 0000-0002-9288-3765*

У статті розглянуто основні формуючі складові громадянського патріотизму, як базової цінності особистості. Автори вважають, що Громадянський патріотизм невіддільний від формування громадянської політичної культури, яка включає в себе духовно-ціннісні основи: політичні знання та цінності, цілі і принципи, ідеї, теорії і програми; погляди, уявлення і орієнтації; традиції, форми, способи і методи політичної організації і діяльності, а також має відношення до таких важливих складників будівництва політичного життя суспільства, як верховенство закону, вільні вибори, добросовісна політична конкуренція тощо. Наголошено, що формою взаємозв'язку громадянського патріотизму і громадянської політичної культури виступає толерантність, яка пов'язана з концепціями плюралізму, соціальної свободи і прав людини.

Ключові слова: патріотизм, державний службовець, Батьківщина, громадянин.

The article considers the main formative components of civil patriotism as a person's basic value. The authors believe that civic patriotism is inseparable from the formation of a civic political culture, which includes spiritual and value foundations: political knowledge and values, goals and principles, ideas, theories and programs; attitudes, perceptions and orientations; traditions, forms, methods and methods of political organization and activity, and also relates to such important components of the society political life's construction as the rule of law, free elections, honest political competition and the like. It is noted that tolerance, which is associated with the concepts of pluralism, social freedom and human rights, is a form of interconnection between civic patriotism and civic political culture.

Keywords: patriotism, civil servant, homeland, citizen.

Актуальність дослідження. Необхідність неухильної модернізації державної служби та управління людськими ресурсами в Україні у відповідності до викликів часу потребує удосконалення усієї системи підготовки фахівців. Це передбачає формування у них високих професійних, організаційних, морально-етичних, психологічних тощо якостей, на чому акцентується увага у базових нормативно-правових документах – «Стратегії державної кадрової політики на 2012-2020 роки», «Стратегії реформування державного управління України на 2016-2020 роки», «Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року та плану заходів з її реалізації на 2019-2021 роки» тощо та багатьох наукових дослідженнях, представлених роботами таких вчених як В. Афанасьєва, Т. Витко, А. Вишневський, Р. Гевалюк, Н. Гончарук, І. Грищенко, І. Захарова, Н. Левицька, О. Линдюк, Ю. Мохова, О. Пархоменко-Кучевіл та інші.

Мета статті – розкрити деякі аспекти, пов'язані з характеристикою поняття «патріотизму» як однієї із базових ціннісних характеристик держслужбовця.

Виклад основного матеріалу. Патріотизм є однією із базових світоглядно-ціннісних характеристик особистості, але стосовно до державного службовця він набуває особливого значення, оскільки останній виступає не тільки як громадянин, але й як активний ініціатор, носії і реалізатор державної політики практично в усіх сферах суспільного життя, що, з одного боку, відповідає типу держави як політичної організації суспільства, а з іншого – більш конкретного – визначає рівень її міцності як політичного утворення, ступінь зв'язку з громадянським суспільством, здатність бути гарантом захисту конституційних прав і свобод громадян, умови забезпечення високих соціальних стандартів тощо, – тобто усього того, що створює духовно-практичну основу національно-державних патріотичних настроїв у суспільстві. Якість зазначених показників, у свою чергу, впливає на внутрішній зміст патріотизму, а також на ступінь його активності чи пасивності.

Існує багато визначень явища патріотизму. В Енциклопедії державного управління зазначено таке: «патріотизм (грец. πατριότης – співвітчизник, πατρις – вітчизна) – морально-етичний та політичний принцип, сутність якого полягає в почутті любові до рідного краю, Батьківщини, своєї країни» [1].

У філософському енциклопедичному словнику «патріотизм» тлумачиться як любов до батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу; соціально-політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає вищезазнані почуття та емоційні стани [22].

Енциклопедія політичної думки наводить такі дефініції патріотизму. «Патріотизм – це любов до батьківщини, яка включає в себе готовність стати на її захист та діяти в її інтересах». «Патріотизм – це швидше почуття, аніж політична ідея, але

таке почуття, яке може бути поставлено на службу різного роду переконанням, особливо під час війни» [2].

У теорії права патріотизм тлумачать як «моральний і політичний принцип, соціальне відчуття (сприйняття), змістом якого є любов до Батьківщини (місця народження всіх поколінь предків і самої людини), відданість своєму народові, готовність заради нього на жертви», як одну з найбільш значущих, вічних цінностей, притаманних всім сферам життя суспільства і держави, яка є найважливішим духовним надбанням особистості [8, с. 151].

Існують і більш розширені характеристики поняття патріотизму. «Патріотизм, – пише М. Чепіль, – включає у себе любов до Батьківщини, її народу, держави; готовність до захисту Вітчизни; почуття відповідальності за сучасне та майбутнє нації, держави; знання історії України; шану видатним діячам, героям народу; самовдосконалення з метою служити народові, вітчизні; розвинену національну самосвідомість, національну гордість і самоповагу в поєднанні з повагою до всіх етносів; усвідомленню неогігнорного значення рідної мови» [26].

Як можна побачити, базовими категоріями виступають такі поняття, як Батьківщина, народ, нація, країна, держава, які набувають в системі світоглядних орієнтацій особистості статусу вищих цінностей, що не виключає наявності певних проблемних моментів у трактуванні патріотизму, які виникають як результат різних смислових акцентів як в межах кожного із названих понять, так і на стику їх змістовної взаємодії. Важливо підкреслити, що почуття патріотизму не є споживацьким і пасивним. Патріотизм є поштовхом для формування соціально-активної особистості [20, с. 18]. Йому притаманна певна жертвовність, здатність людини пожертвувати власними інтересами, навіть здоров'ям і життям заради спільних інтересів, з якими отожднюється благополуччя твоїх дітей, близьких, твого народу, твоєї країни.

На формування патріотизму суттєво впливають два чинники – ірраціональний (стихийний) і раціональний (осмислений). Вплив ірраціонального моменту на патріотичні орієнтації особистості звичайно проявляється в неусвідомленому внутрішньому почутті приналежності до свого народу, Батьківщини, Держави, потреби в їх збереженні і захисті. Іноді говорять навіть про патріотизм як майже інстинктивне почуття людини. Патріотизм, на думку С. Широкова, має свої витoki та першооснову у прагненні кожної живої істоти до відтворення, які нерозривно пов'язані з боротьбою за виживання своє та свого потомства, захистом створеного життєвого середовища. Історичний досвід розвитку явища патріотизму [3] вказує на те, що об'єкти патріотизму завжди були саме тим середовищем, яке й забезпечувало перш за все це відтворення. Домінування того чи іншого об'єкту патріотизму на протязі історичного процесу обумовлено лише розвитком людства у суспільному та індивідуальному вимірах. Домінуючим завжди був той об'єкт, який на цьому проміжку осі часу був найбільш критичним для задоволення життє-

вих потреб, у граничному вимірі – задля виживання, для більшості населення певної території [27, с. 244]. І навіть їх очевидна недосконалість далеко не завжди може змінити патріотичні почуття особистості. Як слушно зауважив отець В. Безшкурний, «багато наших громадян не люблять України, нарікають на неї, стидуються її, тікають з неї. Так, наша Батьківщина має багато недоліків: бідність, алкоголізм, наркоманія, розлучення, аборти, аморальність. Можна сказати, що наша Батьківщина є хворою. Але незважаючи на те все, Вона є нашою Матір'ю, яка потребує поваги і захисту» [19, с. 33].

В залежності від об'єкта можна виділити декілька видів патріотизму, зокрема, етнічний (національний), територіальний (регіональний), державний (громадянський) і т.д. Розглянемо деякі з них.

Державний патріотизм може розглядатися як синтез етнічного і територіального, а може набувати свого особливого змісту і характеру. Державний патріотизм ґрунтується на державній ідеології й пов'язується з поняттям громадянськості, хоча всі ці поняття, незважаючи на свою смислову близькість, не є абсолютно тотожними. Держава і нація – є базовими для становлення громадянського патріотизму. Громадянський патріотизм має очевидні інтеграційні передумови. І це пов'язано з тим, що саме поняття «громадянин» вже має певну єдину визначену і правову сутність приналежності до одного народу і до одного державного утворення, яке сьогодні отожднюється з національною державою. Ще одним базовим поняттям громадянського патріотизму виступає поняття громадськості.

Громадянськість означає динамічний ціннісно-правовий зв'язок людей (спільнот), як громадян, з певною державою, що реалізований на основі їх ставлення до прав та обов'язків, закріплених у відповідних нормативних актах (конституції, закони), а також у звичаях і традиціях. Громадянськість є активним началом і передбачає не тільки повагу до закону і суспільства, але й турботу за сьогодення і майбутнє Батьківщини та розвиток ініціативності, відповідальності і вміння користуватися особистими свободами.

Громадянський патріотизм невіддільний від формування громадянської політичної культури, яка включає в себе духовно-ціннісні основи: політичні знання та цінності, цілі і принципи, ідеї, теорії і програми; погляди, уявлення і орієнтації; традиції, форми, способи і методи політичної організації і діяльності, а також має відношення до таких важливих складників будівництва політичного життя суспільства, як верховенство закону, вільні вибори, добросовісна політична конкуренція, змінюваність посадових осіб за допомогою конкурсно-змагальності, інформаційна відкритість владних органів, система суспільних ЗМІ, інститути громадянського суспільства, ефективний громадський контроль і громадянський діалог з регулярно оновлюваними владними структурами тощо. Опосередкованою же формою взаємозв'язку громадянського патріотизму і громадянської політичної культури виступає толерантність, яка пов'язана з концепціями плюралізму, соціальної свободи і

прав людини. Виходячи з цього, можна зазначити, що громадянський патріотизм – це один зі складових елементів структури суспільної свідомості, в якому відображено ставлення особистості до своєї Батьківщини, країни, народу [7, с. 226], та держави-нації. Громадянський патріотизм – результат тривалого історичного процесу. У будь-якому разі Ю. Збітнев виділяє сім взаємопов'язаних і взаємозалежних джерел, які виникають на різних етапах цивілізації і притаманні всім народам планети: кров, земля, захист, віра, традиція, держава, нація [6], які «вимошують» процес становлення громадянського патріотизму.

Однак сам громадянський патріотизм не може розглядатися як вищий прояв державного патріотизму, який є результатом неминучого природного процесу саморозвитку форм патріотизму. Адже він може стати чинником суспільно-політичного життя лише в разі його визнання і підтримки більшістю громадян країни, що безпосередньо пов'язано із сутнісним визначенням даного поняття, а його змістовне наповнення залежить від конкретних історичних умов життя суспільства, політики, влади, панівних груп, політичних партій, цілей і завдань, що стоять перед ними. Врешті-решт, необхідно враховувати ще й зрілість самого громадянського суспільства у його співвідношенні із рівнем розвитку і типом держави як політичного інституту.

Якщо ж говорити про внутрішньодержавну партійну ідеологію (маються на увазі виключно легітимні партії, чия діяльність не суперечить нормам конкретної Конституції), то вона може розглядатися як один із способів вирішення стратегічних завдань держави. Щоправда, державна ідеологія також може мати різновекторну змістовну наповненість. В ідеалі вона має бути державницькою, але у певних випадках, коли до влади приходять політична сила/партія непатріотичної або антинаціональної орієнтації, – здатна перетворюватися на антидержавницьку. Різні люди і різні народності у різних країнах йдуть до державного патріотизму різними дорогами, але приходять до спільного результату. Отже, в ідеалі – до нього повинні вести як етнічний, так і територіальний чинники, хоча часто вважається, що етнічний патріотизм має тут вирішальне значення [8, с. 151].

Державний патріотизм реалізує конструктивну організаційно-мобілізуючу та інтеграційну функції у суспільстві. Особливо це важливо для країн з «розмитим» почуттям національної ідентичності її громадян або поліетнічним складом населення. Класичним прикладом останнього типу держави є США, де відбулося запровадження Президентом США Дональдом Трампом у день своєї інавгурації 20 січня 2018 р. державного свята – Дня національного патріотизму [21]. Таку ініціативу він пояснив необхідністю зміцнення зв'язків американських громадян між собою та зі своєю країною. (При цьому в США вже існував День патріота і Національний день пам'яті, присвячений трагічним подіям, що відбулися 11 вересня 2001 року).

Державний патріотизм набуває різного контексту з позицій патерналістського або демократично-

правового підходів. Якщо патерналізм розглядати як «зло», «інструмент тоталітарних режимів», «метод управління народом», «інструмент тотального контролю», «засіб знецінення демократії», «притуплення» громадянської свідомості та маніпулювання нею, зниження рівня політичної культури, складник корупції, антидемократичне явище, яке уповільнює розвиток суспільних відносин, то і державний патріотизм орієнтується на служіння не суспільству, нації, а державі. З іншого боку, патерналізм може трактуватися як невід'ємний елемент функціонування інституту держави (виконання державою своїх завдань стосовно громадян), як прояв «соціальної держави», невід'ємний елемент політики загального добробуту, чинник подолання соціальних протиріч, засіб запобігання соціальних конфліктів тощо, що надає й державному патріотизму більш органічного зв'язку з громадянським патріотизмом [13, с. 17]. Але в обох випадках йдеться про слабкість і нерозвиненість структур громадянського суспільства та присутність «сильної» (часто авторитарної або диктаторської) державної влади, яка, узурпуючи багато суспільних функцій, максимально регламентує діяльність суспільства і особистості, обмежуючи їх політичну свободу і примушуючи сліпо і безумовно виконувати державні закони, джерелом яких виступає сама держава. Отже і державний патріотизм у даному випадку часто (особливо якщо йдеться про крайні прояви авторитаризму) вступає у протиріччя з інтересами суспільства і особистості.

В наш час, в процесі демократизації і глобалізації світової спільноти домінуючою тенденцією є формування патріотизму як прихильності нації-державі, що включає в себе усвідомлення етнокультурних і етноконфесійних відмінностей населення країни. Основною умовою формування такого патріотизму є наявність високої політико-правової культури, домінування державних політико-культурних цінностей над етнокультурними і етноконфесійними [4, с. 72].

Конституційний патріотизм означає відданість Конституції, прийнятій у даному суспільстві, що уособлює спільні цінності, спосіб життя, правила гри тощо на відміну від спільного минулого, походження, крові чи зовнішньої подібності. Процедури і принципи конституційного патріотизму, на думку Ю. Габермаса, «мають на увазі умови спільного життя і комунікації між різними життєвими формами, що співіснують на рівних правах... Національним традиціям відповідають колективні ідентичності, що частково співпадають між собою, але які вже не вимагають центральної точки, де вони фіксуються і інтегруються в національну ідентичність. Замість цього абстрактна ідея демократії і прав людини утворюють твердий матеріал, поруч з яким тепер пробиваються проміння національних традицій – мови, літератури та історії власної нації» [24, с. 130].

Деякі фахівці, зокрема І. Куян та І. Андрушко, вважають правовий патріотизм, «в основі якого лежить принцип верховенства права, що найкраще забезпечує виконання комунікативної, захисної,

регулятивної, консолідуючої та інших функцій, притаманних цьому явищу», є найбільш досконалою формою патріотизму, максимально придатною для українських сучасних реалій [13; 19-20]. Разом з тим, обов'язковою передумовою ефективності правового патріотизму є наявність правової держави. І навпаки, подібна його ефективність може бути максимально нівельованою в державі, яка не є правовою, де рівень правової свідомості і правової культури є не на належному рівні і де унормованою стає практика правового нігілізму, що відповідним чином позначається на діяльності всіх структурних складових державної служби.

Аналіз наведених видів патріотизму показує, що кожний із них має свої специфічні особливості і навіть певні елементи «внутрішньої опозиційності». Однак в тенденції всі вони взаємодіють між собою, доповнюючи один одного різновидовими властивостями, а в ідеалі патріотизм завжди виступає особливим, конкретно-історично обумовленим симбіозом етно-національного, територіально-регіонального, державно-громадянського, конституційного і правового.

Конкретної форми такий патріотизм значною мірою набуває в результаті політики держави, яка регламентує його змістовне наповнення. Це має безпосереднє відношення і до змісту поняття патріотизму державних службовців. Згідно зі ст.4 РІ Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року №889-VIII [5] патріотизм визначається як «відданість та вірне служіння Українському народові». Однак подібна стисла дефініція не відображає всієї глибини проблеми і потребує уточнення її суті і динаміки з урахуванням мінливих процесів у суспільстві.

Очевидно, що поняття «український народ» має органічний зв'язок з батьківщиною і державою, які, однак не виступають синонімічними поняттями. Батьківщина – країна, що належить даному народові, або рідний край – місце народження тієї чи іншої людини, що часто фіксується таким поняттям як «мала батьківщина». Держава ж – це публічна політична організація, що представляє загальний інтерес і здійснює управління справами суспільства від його імені і від його інтересів. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування і саме Українському народу належить виключне право визначати і змінювати конституційний лад України, яке не може бути узурпованим державою, її органами або посадовими особами. Ніхто не може узурпувати державну владу [12]. Таким чином йдеться про певне наближення національно-культурного і політико-правового моментів у понятті патріотизм, що цілком відповідає призначенню державного службовця – бути відданим інтересам українського народу й української держави.

Якщо ж говорити про патріотизм держслужбовця у найбільш широкому контексті, пов'язуючи його з почуттям національної гідності, то він розкривається через наступні риси:

- любов до свого народу, Батьківщини;

- повага до Конституції та законів України, державних символів;

- досконале володіння державною мовою, турбота про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя;

- шанобливе ставлення до батьків, свого роду, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього;

- повага до культури, традицій та звичаїв всіх етносів, що проживають на теренах України.

Однак у будь-якому разі на змістовну наповненість патріотизму держслужбовців впливають і пріоритети політики держави, які торкаються даного питання. І цей момент залишається для України однією із ключових проблем. Адже після проголошення незалежності його зміст періодично зазнавав певних трансформацій, що відображалося і на концептуальних засадах патріотичного курсу політики і системи патріотичного виховання у країні. Отже можна говорити про декілька концептуальних підходів до патріотизму. В період правління Л. Кравчука його можна охарактеризувати як патріотизм національного відродження з елементами пострадянськості і проросійськості; він є переважно атрибутивно-державний, інформаційно-популяризаційний і неконцептуалізований [11]. Під час президентства Л. Кучми – це патріотизм консолідованої нації через опору на традиції українського козацтва та військово-патріотичне виховання, але також з елементами проросійськості [25]. Політичне правління Президента В. Ющенка пропонує ухил патріотизму у бік етнічно-національного українського націоналізму з акцентом на відродження національної пам'яті (трагічні події – Голодомор, національно-визвольний рух, герої) та дистанціювання від російської культури [10]. У добу правління В. Януковича патріотизм переорієнтується на радянські цінності, він стає більше денационалізований, маргіналізований, регіонально-територіальний, клановий та поляризований на західний і східний [15]. Під час перебування при владі П. Порошенка формується інтегрально-національний державницький патріотизм з опорою на ціннісний блок Армія – Мова – Віра, з орієнтацією на українські культурно-духовні традиції та європейську систему цінностей [16].

Подібна змістовна мінливість патріотизму, що корелюється з державною політикою, є не випадковою і повністю відповідає суті сучасної української держави. Адже за період свого існування після проголошення державної незалежності у 1991 році, Україна так і не вийшла за межі «країни перехідного типу», залишаючись носієм пострадянськості і перебуваючи на роздоріжжі між Заходом і Євразійством. Щоправда, незважаючи на певні системні коливання і відсутність очевидних успіхів у боротьбі з корупцією і олігархатом, вона, значною мірою під впливом громадянського суспільства, виборола чіткі європейські цивілізаційні пріоритети як основу внутрішньої ціннісної системи координат.

Так, в МЗС України ліквідовано Відділ протидії загрозам з боку Росії, яких начебто вже немає

[14], фактично в країні згорнута діяльність такого важливого напрямку роботи як національно-патріотичне виховання, не отримують належної уваги з боку влади свята, призначені важливим віхам українського націо- і державотворення, не йдеться про духовне єднання, наголос робиться на територіальних, національно-культурних і ціннісних відмінностях

Вочевидь, що подібна тенденція простежується і в політиці держави у галузі ЗМІ, що особливо небезпечно в умовах масованого використання Росією українського інформаційного простору з метою розхитування в українському суспільстві тих підвалин, або семантичних маркерів, які лежать в основі формування почуття національної і культурної ідентичності та жаги політичної і збройної боротьби за збереження власної незалежної держави, маркерів – проти яких націлена Нова військова доктрина РФ, затверджена В. Путіним у грудні 2014 року [17], і принципи якої були додатково підтверджені у поправках до Конституції РФ 2020 року [23].

Подібний стан речей представники прогресивної і патріотично налаштованої української інтелігенції розцінюють як акт інформаційної капітуляції та зради, що має наслідком системну руйнацію інформаційного суверенітету України [9] – найважливішого засобу формування, укріплення і підтримки українського патріотичного духу, нівелювання котрого здатне призвести і до політичної капітуляції України.

Висновки. Патріотична орієнтація держслужбовця є однією із важливих складових його світоглядних і морально-духовних якостей, що в сукупності з іншими характеристиками впливає на рівень професіоналізму і ефективності його діяльності, а тому потребує як постійної уваги у кадровій політиці, так і удосконалення форм і методів посилення патріотичного виховання серед співробітників державної служби з урахуванням нових тенденцій в суспільстві і світі. Його особлива роль для державного службовця обумовлена тим, що останній виступає не тільки громадянином, але й активним ініціатором, носієм і реалізатором державної політики практично в усіх сферах суспільного життя всередині країни, у тому числі й відстоюючи її інтереси на міжнародному рівні, а також є зв'язуючою ланкою між державою і громадянським суспільством.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. Акад. держ. Упр. При Президенті України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011. Т.3: Історія державного управління / наук.-ред. колегія: А. М. Михненко (співголова), М. М. Білінська (співголова) та ін. 2011. 788 с.
2. Енциклопедія політичної думки. URL. Електронний ресурс: <http://slovopedia.org.ua/40/53407/261250.html>.
3. Енциклопедичний словник Брокгауза і Ефрона. URL. Електронний ресурс: <http://bibliograph.com.ua/bep/96.htm>.
4. Єнін М. Ідеологічні форми та ціннісні модифікації патріотизму української молоді (на основі аналізу

модерованих групових дискусій) // Ідеологія і політика. №2(10). 2018. С. 61-93.

5. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/print>.

6. Збітнев Ю. Сім джерел громадянського патріотизму. URL. Електронний ресурс: <http://politiko.ua/blog-post60551>.

7. Івченко Ю. Громадянський патріотизм як основа національної єдності (філософсько-правові аспекти) // Підприємництво, господарство і право. №9. 2017. С. 223-226.

8. Івченко Ю. В. Сутність патріотизму: історія та сучасність / Ю. В. Івченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 6. Т. 3. С. 150-153. URL. Електронний ресурс: http://www.lj.kherson.ua/2015/pravo06/part_3/37.pdf.

9. Інформаційний простір: загрози національній безпеці. Відкритий лист Президенту В. Зеленському. URL. Електронний ресурс: https://litgazeta.com.ua/news/informatsijnyj-prostir-zahrozy-natsionalnij-bezpetsi-vidkrytyj-lyst-prezydentu-v-zelenskому/?fbclid=IwAR1AFvMmmCx0ns6-E_YAOrj_Uu4Izq_L-2V10IWq3jZizlmF0SEmJqhBgbo.

10. Кармазіна М. Кланова конкуренція у «після-помарачевий» період. URL. Електронний ресурс: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59824/04-Karmazina.pdf?sequence=1>

11. Кокотюха А. А. Леонід Кравчук / Андрій Кокотюха; худож.- оформлювач О. М. Артеменко. Харків: Фоліо, 2019. 119 с.

12. Конституція України. С.: ТОВ «ВВП Нотіс», 2019. 56 с.

13. Куян І. А., Андрушко І. П. Правовий патріотизм як оптимальна модель державницької ідеології України // Часопис Київського університету права. 2018. Вип.3. С.15-21.

14. Ліквідовано департамент МЗС з протидії загрозам з боку Росії. URL. Електронний ресурс: <https://donpatriot.news/likvidovano-departament-mzs-z-protydii-zahrozam-z-boku-rosii>.

15. Мацієвський Ю. Спокуси авторитаризмом. URL. Електронний ресурс: https://cpr.ua.edu.ua/wp-content/uploads/2010/12/spokusy_avtorytarizmom.pdf.

16. Мулярчук В. Підсумки президентства Петра Порошенка: Успіхи й невдачі. URL. Електронний ресурс: <https://site.ua/volodimir.mulyarchuk/20153/>.

17. Нова військова доктрина РФ. Військова доктрина РФ. Основні поняття. URL. Електронний ресурс: <https://my-kross.ru/uk/morskie-svinki/novaya-voennaya-doktrina-rf-voennaya-doktrina-rf-osnovnye-ponyatiya/>.

18. Новорічне привітання Президента Зеленського. URL. Електронний ресурс: <https://tsn.ua/politika/davayte-kozhen-chesno-vidpovist-na-vazhlive-pitannya-hto-yanovorichne-privitannya-prezidenta-zelenskogo-1468050.html>.

19. Отець Віталій Безшкурний. Християнський патріотизм // Патріотизм у системі сучасних суспільних цінностей: матеріали XV науково-практичної конференції. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2016. 188 с. С. 32-35.

20. Патріотизм як елемент культури: бібліогр. огляд-дайджест / [уклад. В. І. Вовк; ред.: С. О. Чачко, В. М. Кучерява]; Держ. б-ка України для юнацтва. К.: [б.в.], 2016. 36 с.

21. Трамп проголосив день своєї інавгурації Днем патріотизму у США. URL. Електронний ресурс: <https://nv.ua/ukr/world/countries/tramp-progolosiv-den-svojeji-inavguratsiji-dnem-patriotizmu-v-ssha-529615.html>.

22. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. К.: Абрис, 2002. URL. Електронний ресурс: https://filos_uk.academic/2296.

23. Фокин М. Поправки в Конституцію – 2020. URL. Електронний ресурс: <https://vn.ru/news-popravki-v-konstitutsiyu-2020-samoe-glavnoe/>.

24. Хабермас, Юрген (2005). Политические работы. Сост. А. В. Денежкина; пер. с нем. Б. Скуратова. М.: Практис, 2005. 368 с.

25. Хоменко С. Епоха Кучми: десять неоднозначних років. URL. Електронний ресурс: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/08/130809_kuchma_epoch_sx.

26. Чепіль М. Етнічний патріотизм у педагогічній спадщині К. Ушинського. URL. Електронний ресурс: http://dspace.edu.ua/pedagogics/arhiv/29_ch1_2014/24.pdf.

27. Широков С. Б. Витоки явища патріотизму // Теорія та практика публічної служби : матеріали наук. - практ. конф., Дніпро, 21 грудня 2018р. / за заг. ред. С. М. Серьогіна. Д.: ДРІДУНАДУ, 2018. 264с. С. 243-245.

References

1. Entsiklopediya derzhavnoho upravlinnya: u 8t. (Encyclopedia of Public Administration: in 8 vols.) / Nats. Akad. derzh. Upr. Pry Prezidentovi Ukrainy; nauk.-red. kolehiya: YU. V. Kovbasyuk (holova) ta in. - K.: NADU, 2011. T.3: Istoriya derzhavnoho upravlinnya / nauk.-red. kolehiya: A. M. Mykhnenko (spivholova), M. M. Bilyn'ska (spivholova) ta in. 2011. 788 s.

2. Entsiklopediya politychnoyi dumky (Encyclopedia of political thought). URL. Elektronnyy resurs: <http://slovope-dia.org.ua/40/53407/261250.html>.

3. Entsiklopedychnyy slovnyk Brok-hauza i Efrona (Encyclopedic dictionary of Brockhaus and Efron). URL. Elektronnyy resurs: <http://bibliograph.com.ua/bep/96.htm>.

4. Yenin M. Ideolohichni formy ta tsinnisni modyfi-katsiyi patriotyzmu ukraiyins'koyi molodi (na osnovi analizu moderovanykh hrupovykh dyskusiy) (Ideological forms and value modifications of patriotism of Ukrainian youth (based on the analysis of moderated group discussions) // Ideolo-hiya i polityka. №2 (10). 2018. S. 61-93.

5. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu sluzhbu» (Law of Ukraine "On Civil Service") vid 10 hrudnya 2015 roku № 889-VIII. URL. Elektronnyy resurs: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/print>.

6. Zbitnyev YU. Sim dzhherel hromadyans'koho patrio-tyzmu (Seven sources of civic patriotism). URL. Elektronnyy resurs: <http://politiko.ua/blogpost60551>.

7. Івченко Ю. Громадянський патріотизм як осно-ва національної єдності (філософсько-правові аспекти) (Civic patriotism as a basis of national unity (philosophical and legal aspects) // Підприємництво, господарство і пра-во. № 9. 2017. С. 223-226.

8. Івченко Ю. В. Сутність патріотизму: історія та сучасність (The essence of patriotism: history and moder-nity) / Ю. В. Івченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 6. Т. 3. С. 150-153. URL. Електронний ресурс: http://www.lj.kherson.ua/2015/pravo06/part_3/37.pdf.

9. Informatsiynyy prostir: zahrozy natsional'niy bezpet-si. Vidkrytyy lyst Prezidentu V. Zelens'komu (Information space: threats to national security. An open letter to President V. Zelensky). URL. Elektronnyy resurs: https://litgazeta.com.ua/news/informatsiyniy-prostir-zahrozy-natsionalnij-bezpetsi-vidkrytyj-lyst-prezidentu-v-zelenskomu/?fbclid=IwAR1AFvMmmCx0ns6-E_YAOrj_Uu4Izq_L-2VI0l-Wq3jZizlmF0SEmJqhBgbo.

10. Karmazina M. Klanova konkurentsia u «pislyapo-marachevyu» period (Clan competition in the "post-orange" period). URL. Elektronnyy resurs: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59824/04-Karmazina.pdf?sequence=1>.

11. Kokotyukha A. A. Leonid Kravchuk (Leonid Krav-chuk) / Andriy Kokotyukha; khudozh. - oformlyuvach O. M. Artemenko. Kharkiv: Folio, 2019. 119 s.

12. Konstytutsiya Ukrainy (Constitution of Ukraine). S.: TOV«VVP Notis», 2019. 56 s.

13. Kuyan I. A., Andrushko I. P. Pravovyy patriotyzm yak optymal'na model' derzhavnyts'koyi ideolohiyi Ukra-yiny (Legal patriotism as an optimal model of state ideology of Ukraine) // Chasopys Kyiv's'koho universytetu prava. 2018. Vyp.3. S.15-21.

14. Likvidovano departament MZS z protydyi zahro-zam z boku Rosiyi (The Department of the Ministry of For-eign Affairs for Counteracting Threats from Russia has been liquidated). URL. Elektronnyy resurs: <https://donpatriot.news/likvidovano-departament-mzs-z-protydii-zahrozam-z-boku-rosii>.

15. Matsiyevs'kyy YU. Spokusy avtorytaryzmozom (Temptations by authoritarianism). URL. Elektronnyy resurs: https://cpr.oa.edu.ua/wp-content/uploads/2010/12/spokusy_avtorytaryzmozom.pdf.

16. Mulyarchuk V. Pidsumky prezident-stva Petra Po-roshenka: Uspikhy y nevdachi (Results of Petro Poroshen-ko's presidency: Successes and failures). URL. Elektronnyy resurs: <https://site.ua/volodimir.mulyarchuk/20153/>.

17. Nova viys'kova doktryna RF. Viys'kova doktryna RF. Osnovni ponyattya (The new military doctrine of the Russian Federation. Military doctrine of the Russian Fed-eration. Basic concepts). URL. Elektronnyy resurs: <https://my-kross.ru/uk/morskie-svinki/novaya-voennaya-doktrina-rf-voennaya-doktrina-rf-osnovnye-ponyatiya/>.

18. Novorichne pryvitannya Prezidenta Zelens'koho (New Year's greetings from President Zelensky). URL. Elektronnyy resurs: <https://tsn.ua/politika/davayte-kozhen-chesno-vidpovist-na-vazhlive-pitannya-hto-ya-novorichne-pryvitannya-prezidenta-zelenskogo-1468050.html>.

19. Otets' Vitaliy Bezshkurnyy. Khrystyians'kyy patrio-tyzm (Father Vitaly Bezshkurny. Christian patriotism) // Patriotyzm u systemi suchasnykh suspil'nykh tsinnostey: materialy KHV naukovy-praktychnoyi konferentsiyi. K.: VNZ «Natsional'na akademiya upravlinnya», 2016. 188 s. S.32-35.

20. Patriotyzm yak element kul'tury (Patriotism as an el-ement of culture): bibliohr. ohlyad-daydzhest / [uklad. V. I. Vovk; red. : S. O. Chachko, V. M. Kucheryava]; Derzh. b-ka Ukrainy dlya yunatstva. K.: [b.v.], 2016. 36 s.

21. Tramp proholosyv den' svoeyi inavhuratsiyi Dnem patriotyizmu u SSHA (Trump declared the day of his inau-guration the Day of Patriotism in the United States). URL. Elektronnyy resurs: <https://nv.ua/ukr/world/countries/tramp-progolosiv-den-svojeji-inavguratsiji-dnem-patriotizmu-v-ssha-529615.html>.

22. Filosofs'kyy entsyklopedychnyy slovnyk (Philo-sophical encyclopedic dictionary) / za red. V. I. Shynka-ruk; In-t filosofiyi im. H. S. Skovorody NAN Ukrainy. K.: Abrys, 2002. URL. Elektronnyy resurs: https://filos_uk.academic/2296.

23. Fokyn M. Popravky v Konstytutsyyu – 2020 (Amendments to the Constitution – 2020). URL. Elektronnyy resurs: <https://vn.ru/news-popravki-v-konstitutsiyu-2020-samoe-glavnoe/>.

24. Khabermas, Yurgen (2005). Politicheskiye rabo-ty (Political work). Sost. A. V. Denezhkina; per. s nem. B. Skuratova. M.: Praxis, 2005. 368 s.

25. Khomenko S. Epokha Kuchmy: desyat' neod-noznachnykh rokiv (Kuchma's epoch: ten ambiguous years). URL. Elektronnyy resurs: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/08/130809_kuchma_epoch_sx.

26. Chepil' M. Etnichnyy patriotyzm u pedahohichniy spadshchyni K. Ushyn's'koho (Ethnic patriotism in the peda-gogical heritage of K. Ushinsky). URL. Elektronnyy resurs: http://dspace.edu.ua/pedagogics/arhiv/29_ch1_2014/24.pdf.

27. Shyrokov S. B. Vytoky yavys'cha patriotyizmu // Teoriya ta praktyka publichnoyi sluzhby (rigins of the phe-nomenon of patriotism // Theory and practice of public ser-vice: materials of sciences): materialy nauk. - prakt. konf., Dnipro, 21hrudnya 2018r. / za zah. red. S. M. Ser'ohina. D.: DRIDUNADU, 2018. 264s. S. 243-245.